

DEL PUPITRE A L'ESCENARI. UNA EXPERIÈNCIA AL VOLTANT DEL TEATRE
DE L'OPRIMIT COM A RECURS EN LA FORMACIÓ DE MESTRES
*FROM THE DESK TO THE STAGE. AN EXPERIENCE ON THE THEATER OF THE OPPRESSED
AS A RESOURCE IN TEACHER TRAINING*

Tomàs Segarra Arnau*

tsegarra@uji.es

Joan A. Traver Martí*

jtraver@uji.es

Aitana Muñoz Huedo

aitanamh@gmail.com

* Universitat Jaume I

Resum.

El present article suposa un recorregut per una experiència performativa en la formació de Mestres durant el curs 2016 – 2017 a la Universitat Jaume I de Castelló. Partint dels postulats de l'aprenentatge cooperatiu i de la cohesió de grups, exposem com vam desenvolupar un conjunt de tallers per facilitar l'alumnat eines al voltant de la cooperació, la cohesió i la comunicació. En la introducció emmarquem aquests tallers dins del context de l'assignatura de Teoria de l'Educació i de les estretes imbricacions entre els conceptes de teoria i de teatre a partir de la tradició grega. En un segon apartat, ens dediquem a exposar com es va desenvolupar i en què va consistir el tercer i últim d'aquests tallers, que va estar dedicat al Teatre de l'Oprimit. El tercer apartat narra la posada en pràctica dels aprenentatges d'aquest darrer taller, a través d'una experiència que es va dur a terme amb un dels grups classe participants en el taller. Aquest grup va treballar durant l'assignatura d'Història de l'Educació per posar en escena una obra de Teatre de l'Oprimit. Finalment, en les conclusions exposem el nostre desig de seguir aprofundint en aquesta línia del treball tant des d'una vessant pràctica com mitjançant la reflexió i la teorització al voltant d'aquestes eines i de la formació de mestres.

Palabras clave. Teatre de l'Oprimit, Teoria de l'Educació, Comunicació, Performativitat.

Abstract.

This article supposes a tour through a performative experience in the training of teachers during the course 2016 – 2017 in the University Jaume I of Castelló. Starting from the postulates of cooperative learning and group cohesion, we present how we have developed a set of workshops to provide students with tools on cooperation, cohesion and communication. In the introduction we define these workshops within the context of the subject of Theory of Education and the narrow overlaps between the concepts of theory and theater from the Greek tradition. In a second section, we set out to explain what it consisted for and what was the development of the third and last of these workshops, which was dedicated to the Theater of the Oppressed. The third section tells the implementation of the learning of this last workshop, through an experience that was carried out with one of the class groups participating in the workshop. This group worked during the subject of History of Education to put in scene a piece based on the Theater of the Oppressed. Finally, in the conclusions we present our desire to continue to deepen this line of work both from a practical perspective, and thinking about and building theory around these tools and teacher training.

Key Words. Theatre of the Oppressed, Theory of Education, Communication, Performativity.

1. INTRODUCCIÓ: COOPERAR, COHESIONAR, COMUNICAR.

L'arrel etimològica de les paraules "teoria" i "teatre", prové del mateix mot grec: "thea", que significa vista (Galparsoro, 2014). D'aquesta arrel deriva la paraula "theoros" i, partint de la mateixa, "theoria". En l'antiga Grècia el "theoros" era un espectador o, més encara, era els ulls de tot un poble. Es tractava d'una persona enviada per presenciar algun esdeveniment, i donar compte posteriorment del mateix als seus veïns (Morales, 2011).

En la seua arrel clàssica, aquests conceptes de teoria i de teatre es trobaven relacionats amb les destreses que el Grup d'Innovació Educativa "Agitant Vides" volíem destacar en "Cooperar, cohesionar, comunicar: eines per a la innovació educativa". Es tracta d'un projecte d'Innovació Educativa dut a terme amb l'alumnat dels primers cursos dels graus de Mestre/a en Educació Infantil i Primària de la Universitat Jaume I de Castelló¹.

En educació, construïm teoria des de l'observació de la pràctica quotidiana, i mitjançant la interpretació de la realitat. Des d'aquest punt de partida, treballem els mecanismes conduents a aquesta teorització per construir, de manera compartida, una mirada complexa sobre la realitat educativa. Com a docents i investigadors, a mesura que hem aprofundit en les eines metodològiques per a la teorització, hem pres consciència de que cada cop ens és més necessari fomentar entre l'alumnat l'aprenentatge cooperatiu, però també l'ús de recursos comunicatius com la veu i l'expressió, per tal de construir col·lectivament el saber pedagògic.

La nostra intenció amb aquest projecte és partir de l'aprenentatge cooperatiu per mirar més enllà, transitar els camins que ens porten per la performativitat, l'expressió i la creativitat, i incidir en la millora tant de les habilitats cooperatives com també de les comunicatives.

La metàfora del "theoros" ens serveix per il·lustrar la nostra intenció. Per construir teoria a partir de la pràctica educativa, necessitem treballar de forma cooperativa, però també comunicar de forma expressiva. D'acord amb aquest plantejament, el projecte responia a una sèrie d'objectius que eren els següents:

- Objectiu 1: Contribuir a la formació de mestres des d'una vessant reflexiva, capaços de treballar de forma cooperativa, i comunicar assertivament les seues idees pedagògiques.

¹ Aquest projecte ha estat finançat mitjançant una ajuda complementària de la Convocatòria d'ajudes a la innovació educativa de la Universitat Jaume I del curs 2016/17.

- Objectiu 2: Capacitar els i les mestres per saber treballar en equip, de forma cooperativa, i per generar i compartir coneixement de manera conjunta.
- Objectiu 3: Capacitar els i les mestres per saber comunicar, des de l'expressivitat, la performativitat i la creativitat.
- Objectiu 4: Fomentar la pràctica educativa des de l'articulació d'un discurs teòric.

Vam partir del disseny de tres tallers relacionats amb els principis que regien el projecte, començant per la cooperació, passant per la cohesió, fins acabar el nostre recorregut amb la comunicació.

El primer taller estava dedicat a treballar diverses habilitats cooperatives. Aquest és el taller que el nostre grup ha vingut realitzant de forma habitual per encetar el curs, i suposa l'entrada en el món universitari de l'alumnat de les titulacions de Mestre/a Infantil i Primària. Es tracta d'un conjunt de dinàmiques amb les quals pretenem treballar diversos aspectes relacionats amb la cohesió de grups i l'aprenentatge cooperatiu. Entre aquests aspectes, cal destacar: la inclusió, la diversitat cultural, els models de lideratge, el compromís i la corresponsabilitat, l'horitzontalitat, etc. Amb aquest taller preteníem treballar les habilitats per després facilitar la construcció col·laborativa de sabers, la convivència, etc. Es treballa a partir de jocs i situacions de grup, en els que hi ha sempre una o varies habilitats socials de col·laboració en conflicte. Això ens permet reflexionar i ampliar el nostre repertori de col·laboració amb els altres, i l'ajuda mútua. Treballem la resolució de conflictes, el fet de demanar ajuda, i la comunicació assertiva.

Amb el segon taller, dedicat a prendre consciència del propi cos a través del ball cooperatiu, continuàvem aprofundint en el desplegament de les vessants cooperativa i cohesionadora que vam encetar amb els primer. No obstant, aquesta segona acció introduïa un nou component: el cos com element d'expressió i de comunicació. A través de diferents balls de caràcter cooperatiu, teníem la intenció de fer que l'alumnat prenguera consciència del seu propi cos, i de les seues possibilitats expressives i comunicatives.

L'objectiu era passar de les eines de cohesió a trencar barreres, a desbloquejar l'alumnat per facilitar les interaccions simultànies entre els membres d'un equip de treball, o de la classe en el seu conjunt, que aquest és un dels requisits bàsics de l'aprenentatge cooperatiu. A més, aquest taller ens permetia endinsar-nos en eixa vessant expressiva que necessita la teorització de l'educació, partint de la metàfora del "theoros". Per aquest motiu, el taller prenia com a punt de partida la primera ferramenta

comunicativa i d'expressió, que és el propi cos. Tot plegat ens ajudava a teoritzar, i per tant a observar i a representar el cos com a subjecte educatiu.

En aquest cas, per les dimensions dels grups i la realització d'un únic taller, vam descartar opcions com la dansa creativa. Partíem, en canvi, de les danses de desinhibició, de cohesió, de les danses festives i meditatives. Participar en la realització d'aquestes danses posa en situació al nostre estudiantat per treballar el cos com a eina de llenguatge expressiu i comunicatiu. A més, indirectament, se'ls ofereia un contingut o repertori de danses aplicables als diferents nivells educatius. La realització de cadascuna d'aquestes danses permetia una primera contextualització sociohistòrica amb la qual establir ponts amb l'exercici de la docència (Llopis, 2015), atès que la dansa, com a construcció social, suposa la representació dels anhels d'un poble o d'una comunitat, dels seus desitjos o d'allò que es vol denunciar.

2. UN TALLER SOBRE EL TEATRE DE L'OPRIMIT

En el present article, no obstant, anem a centrar-nos en les qüestions relatives a l'objectiu tres: comunicació, expressivitat, performativitat i creativitat. D'aquesta manera, el darrer dels tres tallers estava dedicat a endinsar-nos en les tècniques pròpies del Teatre de l'Oprimit. Suposava un trànsit des del treball amb el cos cap a un altre tipus d'expressivitat gràcies a la incorporació de la veu però, al mateix temps, buscàvem que aquesta expressivitat recollira la pràctica pedagògica i el pensament crític de Paulo Freire. A grans trets, les tècniques del Teatre de l'Oprimit foren elaborades per Augusto Boal a partir dels postul·lats del pedagog brasiler durant la dècada de 1960.

Aprofundíem així plenament en les estretes relacions que, des de l'etimologia, ens oferien els mots "teoria" i "teatre" de cara a la construcció del caràcter dels i les mestres: unes persones comunicadores, expressives, amb la capacitat de contagiar i interpel·lar el seu auditori des de les impressions i les narratives que construeixen a partir d'una observació reflexiva i crítica de la realitat educativa i social que ens envolta.

Volíem que fóra un taller implicatiu, que féra que l'alumnat haguera d'entrar en ell i s'implicara. La nostra intenció era que el taller explorara les possibilitats de la veu en un acte dramàtic i, al mateix temps, que suposara una anàlisi d'una realitat social que es volia millorar des de la reflexió teòrica i l'acció educativa. I això ho faríem de forma grupal, o col·lectiva, amb totes les persones que s'apuntaren al taller, les quals pertanyien potencialment als cinc grup classe del primer curs d'ambdues titulacions.

Volíem construir aquesta expressivitat sobre situacions que podien tindre un interès especial per al grup des del punt de vista educatiu. Preteníem buscar situacions que tingueren a veure amb els valors bàsics de treball en la nostra assignatura: la

construcció de societats justes, el fet de treballar per la justícia social, i de visibilitzar situacions d'opressió.

El taller va estar dirigit per Aitana Muñoz professional del Teatre de l'Oprimit que en el seu projecte destaca la dramatúrgia com una forma d'estimular el sentiment social, l'espontaneïtat, la creativitat i el sentit de l'humor, alhora que ens sensibilitza en relació a allò que ens envolta. Pel que fa a les capacitats comunicatives, Aitana en destacava certs aspectes claus que el teatre potencia, com per exemple el fet d'exercitar la imaginació, l'expressió corporal tant en pausa com en moviment, així com les veus dels diferents actors i actrius.

D'aquesta forma, el taller que ens va proposar aquesta professional tenia, entre d'altres, els següents objectius:

- Conèixer i valorar el teatre com a eina de comunicació i expressió de les nostres inquietuds en tant que éssers humans.
- Apropar a l'alumnat la figura d'Augusto Boal, així com la seua proposta teatral en relació als postulats de Paulo Freire.
- Conèixer i posar en pràctica algunes de les tècniques del Teatre de l'Oprimit: Teatre Fòrum i Teatre Imatge.
- Facilitar el desenvolupament d'habilitats comunicatives i l'expressió corporal i oral, tant de forma individual com en grup, així com la imaginació i la creativitat.

Estava inicialment previst dur a terme el taller en una sessió única de 4 hores, el dia 18 de novembre de 2016. No obstant, degut a que la resposta de l'alumnat va ser molt positiva, la tallerista es va veure obligada a dividir les persones inscrites en dos grups. D'aquesta manera, cada taller va tindre una durada de 2 hores el mateix dia previst. Els tallers es van dur a terme a l'Aula de Teatre Carles Pons de la Universitat Jaume I, però no van ser totalment simètrics sinó que es van adaptar a mesura que avançaven, en funció de les necessitats que Aitana detectava, mitjançant la realització d'activitats diferents però dins de dos blocs o fases.

Tots dos tallers van començar amb una introducció al propi cos com a eina de treball fonamental en el teatre. Es tractava ací de conèixer-lo en profunditat, d'escalfar-lo i posar-lo a punt però, al mateix temps, de prendre consciència de la manca de control que tenim sobre el mateix i de les vinculacions profundes entre el cos i els estats anímics, mentals i intel·lectuals. Dins d'aquesta fase de la sessió es va treballar la dissociació del cos mitjançant jocs diferents per a cadascun dels dos grups. Aquests jocs de coordinació, pretenien fer veure l'alumnat com és de difícil tindre un control total

sobre el propi cos. També es treballà durant aquesta fase la presa de consciència sobre el propi cos, sobre l'espai que ocupem i com ens situem en eixe espai.

En una segona fase, tots dos grups van dur a terme activitats relacionades amb la tècnica del Teatre Imatge. Les persones que van participar en cadascuna de les dues sessions, es van dividir en grups d'entre 8 i 12 persones que havien de plantejar un tema d'opressió concret, partint d'unes pautes determinades encaminades a escollir temes adients dins de la vessant del teatre de l'oprimit. Així, alguns dels temes plantejats van ser la llei d'educació, la pressió social per encaixar en els models establerts, la família, les religions, el bullying o assetjament escolar, el repartiment desigual de la riquesa i l'explotació laboral. Després d'una posada en comú, cada persona recreava el seu personatge a través d'una imatge o estàtua. A continuació totes les persones que formaven el grup duien a terme una composició o escena amb un cert equilibri artístic i una certa estètica que, finalment, es presentava davant del públic des de l'escenari. Aitana va recalcar en aquest sentit que era necessària la presència en totes les escenes d'actors i actrius que representaren tant les figures de les persones opressores com de les oprimides. A continuació, Aitana va convidar a la reflexió del públic mitjançant diverses vessants. En unes ocasions tractava d'equilibrar la imatge buscant altres versions on la lluita vers les persones opressores fóra més explícita, a través d'una actitud més reivindicativa de les persones oprimides. En altres escenes es preguntà directament al públic sobre la credibilitat i el realisme de les escenes, tot convidant-lo a modificar-les. Altres escenes s'adreçaven més clarament a treballar des dels postulats del teatre fòrum. En aquest cas, diverses persones del públic substituïren els actors i les actrius per tal de perfeccionar o completar determinades escenes.

Passats uns dies, la tallerista va facilitar una valoració escrita de l'experiència, com a part de la seqüència de desenvolupament del treball dins de l'aula. Segons Aitana, el mateix Boal recomanava dur a terme aquesta valoració in situ, per comprovar que el públic ha deixat de ser passiu - receptiu per esdevenir actiu - participatiu. En el cas que ens ocupa, Aitana va dur a terme la valoració per escrit a posteriori, en no ser possible dur-la a terme només acabar les sessions per qüestió de temps.

A l'hora de valorar l'experiència, Aitana va destacar que aquesta va suposar per a l'alumnat una primera presa de contacte amb les tècniques del Teatre de l'Oprimit. Per tant, el fet de no tindre més temps ni disposar de més sessions, dificultaven que l'alumnat arribara a conèixer en profunditat aquells recursos necessaris per dur a terme una improvisació realista, en cas d'intercanviar-se els papers amb algun dels personatges d'una proposta de Teatre Fòrum.

També va destacar que al llarg de l'activitat de Teatre Imatge, es va confirmar que quan es treballa amb persones sense experiència teatral, surten millor les escenes que aborden temes propers a la realitat de qui participa, que no aquells que són llunyans. En el cas que ens ocupa, aquelles imatges que tractaven de retratar l'assetjament escolar o la pressió social per tal d'encaixar en el sistema foren les més aconseguides.

3. TEATRE FÒRUM A LA CLASSE D'HISTÒRIA DE L'EDUCACIÓ

Durant el segon quadrimestre, amb l'assignatura d'Història de l'Educació, el grup classe del Grau de Mestre/a infantil del matí, vam decidir continuar treballant amb el Teatre de l'Oprimint en tant que eina d'aprenentatge. Dins d'aquesta assignatura, dediquem un temps a abordar les pedagogies crítiques que s'arrelen en el pensament de Paulo Freire. En conseqüència, ens va semblar oportú investigar, alhora que experimentàvem, al voltant de l'ús del Teatre de l'Oprimint com un recurs dins del context de l'assignatura.

Al mateix temps, cal dir que amb aquesta assignatura pretenem que l'alumnat prengui consciència de que els desafiaments educatius d'avui i de demà, els quals ja hem treballat durant l'assignatura de Teoria de l'Educació al llarg del primer quadrimestre, enfonsen les seues arrels en el passat.

Així, dins de les tasques de grup que l'alumnat havia de dur a terme en l'assignatura d'Història, vam donar llibertat per escollir entre la realització d'un treball d'història de vida amb un mestre o mestra en edat de jubilació, o bé un projecte que culminaria amb la representació d'una peça de Teatre de l'Oprimint davant de tot el grup - classe. Dels vint grups que formaven el curs, foren onze els que triaren aquesta segona opció.

De les diverses tècniques que conformen el Teatre de l'Oprimint, vam optar per treballar amb el Teatre Fòrum, especialment per les raons que dóna el fill d'Augusto Boal:

De entre todas esas formas, aquella que es la más conocida, así como la más utilizada, es sin duda el teatro-foro. En esta forma, idealmente, un grupo de personas que comparten una opresión específica se unen y crean un espectáculo en el que el protagonista intenta luchar contra una manifestación de esa opresión y termina siendo derrotado. La presentación de la pieza se hace en dos momentos. En el primero, el espectáculo transcurre normalmente. En el segundo, un mediador (llamado comodín [coringa]) pide a los miembros del público, que deben ser personas ligadas a la opresión, el favor de tomar el lugar del protagonista y de intentar nuevas alternativas de lucha. No existe un número fijo de intervenciones. Lo

que se busca no es tanto resolver una situación, sino estudiarla bajo todos los aspectos, hacer que los "espect-actores" se vuelvan investigadores activos y voces legítimas en un discurso que refuta la fatalidad de la opresión (Boal, 2014, p. 49).

També el mateix Augusto Boal (2001, p. 17) va destacar la senzillesa i la claredat del teatre - fòrum, donat que els personatges estan ben definits. Per un costat tenim la persona que protagonitza la peça, la persona oprimida, conscient d'allò que vol. Per un altre, està el seu "enemic brutal" la persona opressora, que no deixa que es facen realitat els desitjos de la primera. Això en quant al teatre. El fòrum, per la seua banda, és la recerca de solucions al problema que planteja la peça.

La tasca que devia dur a terme l'alumnat partia de la reflexió individual, així com de la posada en comú d'aquells temes pels quals el conjunt del grup sentia una especial sensibilitat des del punt de vista de l'opressió. Dit d'una altra forma, es tractava de que l'alumnat pensara en allò que els feia sentir oprimides i oprimits, o que els havia fet sentir així en algun moment de les seues vides.

A partir d'aquesta identificació d'un tema de treball, l'alumnat devia dur a terme dos productes previs, per escrit, de contextualització de la proposta. El primer d'ells era una justificació raonada de l'elecció del tema. El segon, una recerca de caràcter històric per tal d'aprofundir en les arrels del problema. Tots dos productes eren previs a l'elaboració de la proposta dramàtica que incloïa, per una banda, la redacció d'un guió i la seua posterior interpretació davant de tot el grup classe.

En quant als temes escollits per treballar, quatre grups triaren l'assetjament escolar, un d'ells amb un rerafons d'homofòbia. Aquesta situació d'opressió també fou tractada per un altre grup tot i que, en aquest segon cas, la representació no tenia lloc en el context de la institució educativa, sinó fora de la mateixa. Dos grups més escolliren treballar amb la transfòbia. La resta dels temes tractats foren el control que exerceixen sobre nosaltres les xarxes socials, la lactància en l'espai públic, la sobreprotecció paterna, i finalment el masclisme.

La representació de les obres tingué lloc al llarg de la darrera setmana del període lectiu. Els grups es repartiren el temps de la classe, comptant cadascun d'ells amb un total de 20 minuts per dur a terme la representació, tenint en compte que aquesta devia ser executada en dues ocasions, tal i com es du a terme en el teatre-fòrum: en la primera es representa l'obra completa, mentre que en la segona ocasió, les persones del públic poden esdevindre actors i actrius, assumint el paper d'algun personatge, per buscar solucions a la situació d'opressió plantejada.

Cal ressenyar que vam comptar amb un espai força adient per dur a terme les obres. Ens referim a l'Aula de Teatre Carles Pons de l'UJI.

D'aquestes sessions cal destacar que en tot moment el grup classe es va sentir interpel·lat per allò que veia a l'escenari. Cap obra es va quedar sense que alguna espectadora o espectador intervinguera en les representacions per tal de revertir les situacions d'opressió. L'alumnat va posar en joc situacions força dramàtiques, molt relacionades amb els problemes del món que els envolta, i que els toca de prop, quan no personalment, i això es va veure plasmat en l'alta participació de l'audiència.

Cal dir, per una altra banda, que també van haver problemes derivats de la falta d'experiència, sobretot de l'equip docent, donat que a l'alumnat no se li deuria de suposar cap experiència prèvia. Per exemple, algunes de les obres perdien ritme degut a que estaven construïdes mitjançant microescenes de menys d'un minut, entre les quals es canviava el mínim decorat que ens permetia la situació. Per una altra banda, no vam ser prou clars a l'hora de fer veure a l'alumnat / audiència que devia suplantar només les persones oprimides –i no les opressores- per tal de revertir les situacions d'opressió.

Un cop finalitzada l'activitat, vam dur a terme un mínim qüestionari amb algunes de les persones participants per sondejar les seues impressions.

D'aquesta manera, l'alumnat va valorar el fet de poder dur a terme un treball diferents als que se solen formular en l'àmbit educatiu formal, mitjançant el qual poder aprofundir en el coneixement del medi social en què vivim i prendre consciència dels problemes que ens envolten. Un treball que, en aquest sentit, va resultar força engrescador. Van valorar també que això s'aconseguia a través d'una implicació i d'una participació activa en una activitat feta dins de l'aula.

Per una altra banda, també van destacar l'aportació que l'activitat suposava en quant a la seua formació com a mestres, en especial pel que fa a la transmissió de valors, i també a un concepte tan propi del pensament de Freire com és el fet que tot el món és educador i educand al mateix temps. A més, en aquest sentit, també van ressaltar la necessitat de dur a terme activitats que posen damunt de la taula i fan reflexionar al voltant dels problemes socials als que l'alumnat, en la seua condició de futurs mestres i, per tant, d'agents socials per a la transformació, hauran de fer front en el futur. Una reflexió que tenia lloc al llarg de totes les fases de l'activitat, i es reflectia especialment en els productes previs a la posada en escena que l'alumnat devia dur a terme. Una alumna, en referir-se al procés, comentava que:

Sabemos el problema, però ¿por qué es tan necesario mostrar a la gente la necesidad de reaccionar ante este problema? Así que te hace reflexionar y luego buscas el razonamiento histórico [...], te hace ver su principio y te muestra que no

se va a solucionar de una manera fácil y rápida. Obviamente elaborar el guion y representarlo es importante porque es cuando debes pensar cómo hacer ver a los demás la realidad que les envuelve. Te hace sentir que tienes un papel importante y es el de abrir la mente a otras personas sobre una situación de opresión social importante.

Continuant amb les qüestions relatives a la seua formació com a mestres, també van destacar que l'activitat del Teatre de l'Oprimid els va ajudar treballar millor en equip. En aquest sentit destacaren que al llarg del procés totes les participants van aprendre de la resta dels membres del grup, que aprengueren juntes, amb una ment oberta per tal d'integrar tots els punts de vista sobre un determinat assumpte.

La part del treball més motivadora per a l'alumnat que va participar en el qüestionari fou la representació final davant de tota la classe i la preparació d'aquesta posada en escena, especialment per la pèrdua de la vergonya, que era imprescindible per poder continuar amb la proposta.

L'alumnat va destacar la presa de consciència i el foment del sentit crític que va suposar l'activitat en quant a la realitat que els envolta i els seus problemes, i també respecte al seu paper com a agents de canvi en quant al masclisme, l'homofòbia, el patriarcat, el bullying, etc. També van destacar que l'activitat contribuïa a percebre la història, o més bé l'aprenentatge de la mateixa, d'una forma diferent:

La historia siempre nos la han hecho ver como años y sucesos y hay que memorizarlos y basta. Pero la historia no es solo eso. Pienso que también nos deberían hacerla ver como la necesidad de comprender lo que ha pasado para saber cómo hemos llegado al punto en el que estamos, no sólo memorizarla. [Esta actividad] nos hace entender el pasado de otra manera que probablemente nos ayudará a comprender mejor las cosas del presente.

En els aspectes metodològics, l'alumnat va de

4. CONCLUSIONS

Vista l'experiència que durant el curs 2016/2017 ha suposat aquesta aproximació a l'ús del teatre de l'oprimid com a eina en la formació de mestres, partint d'entendre la teoria pedagògica com una construcció que neix de l'observació de la pràctica quotidiana, la nostra intenció de cara al futur és seguir treballant en aquesta línia.

Al mateix temps, volem continuar aprofundint en la reflexió i en la investigació al voltant d'aquesta eina, dins del context de treball que realitzem en favor de la cooperació, la cohesió i la comunicació com a trets fonamentals en la formació de mestres.

Considerem, a més, que l'ús del Teatre de l'Oprimít és una eina molt valuosa per al nostre treball com a docents donat que en primer lloc contribueix a la formació de mestres en la que creiem. Però, a més, ens apropa a la realitat socioeducativa en la que viui i en la que creix el nostre alumnat, als seus problemes i a les seues inquietuds, alhora que treballem tots junts per tractar de resoldre'ls.

5. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES.

- Boal, A. (2001). *Juegos para actores y no actores*. Alba: Barcelona.
- Boal, J. (2014). Por una historia política del Teatro del Oprimido. *Literatura: teoría, historia, crítica*, 16 (1), 41 - 79.
- Galparsoro, J. I. (2014). Nietzsche y la cuestión de la primacía de lo visual en el pensamiento occidental. *Revista Internacional de Filosofía*, 19 (1), 157 - 167.
- Llopis, E. (2015). *Cossos que parlen. El llenguatge invisibilitzat de la dansa en l'ensenyament obligatori* (Tesi Doctoral). Universitat Jaume I de Castelló.
- Morales, J. T. (2011). Fenomenología y hermenéutica como epistemología de la investigación. *Revista Paradigma*, 32 (2), 7 - 22.